

III. A HUNOK EURÓPA KAPUJÁBAN

1600 évvel ezelőtt a Kaszpi-tenger és az Aral-tó szélesebb körzetében, a Turáni-alföldön kovácsolódott végérvényesen össze az a törzsszövetség, amely mindössze néhány évtized alatt a feje tetejére állította Európa történeti fejlődését, és elindította a népvándorlás vérzivataros folyamatát.

A Turáni-alföldet tavasszal, a hóolvadás után heves záporok öntözik kevés esővel. De az a kevés is elég, hogy a puszta kiszáradjon. A tavaszokat azonban elég rövidre szabják a gyakran élénkülő, száraz szelek, amelyek a sivatagokból korábban odahordott lisztfinomságú por egy részét ismét felkapják és tovakergetik. Ilyen szelek idején pásztort, utast, lovaszt, gyalogost, sátrát, kocsit, egyszerűen mindent belep a sárgás por. Nincs tőle menekvés, az emberek foga alatt is ropognak szemcséi.

Szegény területek ezek a síkságok, amelyek csak nomadizáló állattenyésztésre alkalmasak, és még így is csak meghatározott számú lakost képesek eltartani. Ezeken a pusztákon csak állandóan vándorolva lehetett úgy-ahogy megélni és a közlekedés is csak egy módon volt megoldható: a férfiak lóháton, a málhát és a családot viszont két- és négykerekes kocsikra, esetleg tevékre rakva. Ilyen körülmények között a megjelölt területen a hunok lassú ingajáratban voltak évek hosszú során át, téli és nyári szállásaik között, miközben szívósan ápolták, sőt fejlesztették harcos erényeiket, anélkül, hogy magukról sokat hallattak volna a civilizált, írástudó világban. Közel négyszáz év elmúltával azonban egyszerre megmozdultak. 350-ben leigázták legközelebbi nyugati szomszédaikat, az alánokat és határaikat egyszerre az akkori Tanaisig, a mai Donig tolták előre. Ezzel azonban mintha be is érték volna. Tovább nem nyomultak, hanem déli irányba fordultak és a római impérium keleti provinciáit, Kisázsziát és Mezopotámiát kezdték fosztogatni.

A 363 és 373 között eltelt egy évtized alatt többször is „átrándultak” a Kaukázuson túlra, betörték Arméniába és végigszáguldozták a római megszállás alatt levő Mezopotámiát. Bemutatkozásuk nagyon jól sikerült, mert a nyugodt, civilizált élethez szokott provinciák lakossága a hunok kegyetlenkedéseitől

szerfelett megrémült. Olyannyira, hogy a nyugati (tehát nem kínai) történetírásban megjelenő első feljegyzések rögtön ördögien torz és félelmetes képet festettek róluk. Meggyőződéssel jegyezték fel, hogy a hunok vadságukban gyermekek húsát eszik és asszonyok véréét isszák. Kiabálásuk oroszlánok bőgésére hasonlít. Paripákon szélvészként repülnek tova, félelmet keltve az egész földkerekségen, amelyet özönvíz módjára borítanak be hadaikkal. Szerintük nincs senki, aki ellent tudna állni fegyvereiknek. (A pszichológiai hadviselés szemmel láthatóan nem újkeletű.)

Ezek az első jellemzések aztán szinte örökre megbélyegezték a hunokat; az elkövetkező másfél évezred folyamán úgyszólván minden módosítás nélkül mentek át a legendákba, a krónikákba és – a tankönyvekbe.

A vándorlások okai

Sokakat foglalkoztatott, hogy milyen okok mozdították ki a hunokat addigi egyensúlyukból, illetőleg, melyek voltak azok a kényszerítő erők, amelyek terjeszkedésre, hódításokra sarkallták őket. A különféle magyarázatok közül maradjunk a legelfogadhatóbb mellett.

Több adat bizonyítja, hogy Közép-Ázsiában és a Közel-Keleten az időszámításunk előtti I. évezred közepe táján, tehát mintegy 2500–3000 évvel ezelőtt, jelentős klímaváltozás következett be. Az évi középhőmérséklet érezhetően süllyedni kezdett, hűvösebb és szárazabb lett az éghajlat, a puszták kezdtek elsvatagosodni. Ez a folyamat talán a IV. században érte el tetőfokát. Mindenestre erre vallanak az alábbi hiteles adatok is:

- 310-ben Cipruson nagy aszály pusztított;
- 333-ban a palesztinai Holt-tenger felszíne a hosszan tartó szárazság következtében némileg süllyedt;
- 362-ben Ázsiában és Afrikában ismételten nagy szárazság volt;
- 375-ben Európában a hosszú, zord telet aszályos nyár követte;
- 395-ben a befagyott Duna jegén át jutott Thráciába (a mai Bulgáriába) egy erős hun különítmény, amely azt a tartományt keresztül-kasul beportyázta. El nem hanyagolható tény, hogy a hunokkal egyidőben pusztai népek támadták meg a rómaiak két afrikai tartományát, Egyiptomot és Líbiát is;
- 400–401-ben olyan hideg volt a tél, hogy a Rajna, a Duna, de még a Fekete-tenger is befagyott.

Ez utóbbi állítólag 20 napon át volt jégpáncél alatt!

Más szóval, a megváltozott éghajlat a nomád népeket állatállományuk és életük fenntartása érdekében új legelők keresésére kényszerítette. Közben városokat raboltak ki és sarcolták meg.

A népvándorlás nemcsak politikai események sorozata volt, hanem alapjában véve két gazdasági rendszer összecsapása is; a természet szeszélyeinek jobban kiszolgáltatót nomadizáló, vándorló népek összecsapása a földművelő és város lakó, civilizált népekkel. Halványan bár, de talán erre utal az a legenda is, amely szerint (első európai előnyomulásuk után, az alánok legyőzését követően) a hunok és a gótok hosszú ideig éltek saját földjükön anélkül, hogy tudtak volna egymásról, mert egy nagy víz választotta el őket. A hunok azt hitték, hogy a vízen túl nincs több szárazföld. Egyszer azonban egy nagy bögöly megcsípett egy üszőt, amelyik úgy megbokrosodott, hogy átvágatott a mocsaras vízen. Azok a hunok, akik utána mentek, a túlsó parton meglátták a gótok termékeny földjét, amelyen (Ammianus szerint) gazdag falvak álltak. Ezeket később el is foglalták.

Közép-Európa a hunok megjelenése előtt

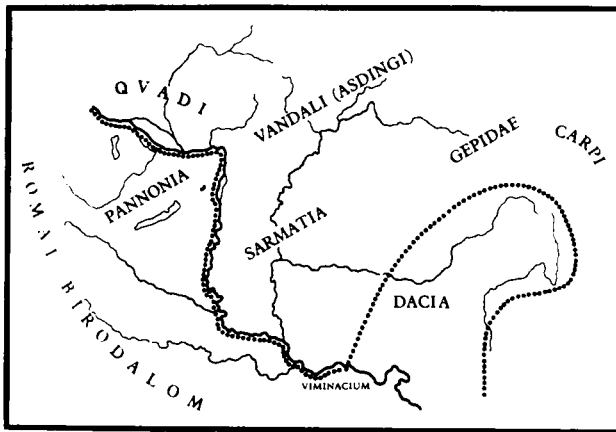
A hun birodalom központjának, az „ordunak” az Alföldre történt áthelyezését megelőző időkben a Kárpát-medence vajmi keveset jelentett az akkori nemzetközi politikában. A Kárpátok övezte Alföld és Erdély életteret nyújtott egyes népeknek (szarmatáknak, dákoknak), ideig óráig menedéket nyújtott másoknak is (vízigótok), vagy gyülekezőhelye volt kisebb csoportoknak (például Radagaisus esetében), de nem válhatott stratégiailag olyan fontos támaszponttá, amilyenné helyzeténél és földrajzi fekvésénél fogva lehetséges lett volna. Mindenekelőtt azért nem, mert ebben a térségben huzamosan érezhető volt Róma döntő politikai és katonai ereje, amely a Dunára, mint természetes védelmi vonalra támaszkodott. A Duna vonalán csak a hunok vehették fel velük a harcot.

Mivel a hunok egyensúlyváltása döntő mozzanata Közép-Európa történelmének, talán nem lesz felesleges röviden áttekinteni a Duna-medence középső részének előzetes népességi és kulturális állapotait.

Kezdjük azzal, hogy Délkelet-, Közép- és Nyugat-Európa között a Duna a legjelentősebb összekötő kapocs. Az óskorban és az azt követő korszakok folyamán a folyó vonalát követve sok nép, népesség és kultúra érkezett és ment felfelé is és lefelé is. Így érkeztek például mintegy 2300 évvel ezelőtt észak-

nyugatról a kelták, akik a Kárpát-medencébe szétszóródva telepedtek le az itt honos illír és trák törzsek között. Ezeknek az utódait igázták le a mai időszámításunk kezdete táján a Száva és a Dráva völgyében előretörő római légiók. A havasalföldi és erdélyi dákokat a második század kezdetén győzte le Traianus császár és olvasztotta be területeiket Dacia (Dákia) néven a Római Birodalomba.

Körülbelül azzal egyidőben, hogy a rómaiak elérték a Duna alföldi szakaszát, a Tisza mellékén egy keletről érkezett néptörzs vetette meg a lábát, amely a szarmaták csoportjába tartozott, és magát jazignak nevezte. A szarmata jazigoktól északra és északkeletre éltek a germán quádok. Ez a két népesség gyakran állt harcban a rómaiakkal és rablóhadjárataikkal nem egyszer keserítették meg Pannónia és Illíria tartományok lakosságának életét.

*A Kárpát-medence
a hunok érkezése előtt*

A vandálok 250 körül érkeztek a Felső-Tisza vidékére, a gepidák pedig 269-ben helyezkedtek el a Nyírségben és Erdély északi vidékein. A vandálok és a gepidák is a germán törzsek közé tartoztak. Amikor kb. 150 éves uralom után a rómaiak helyzete Daciában tarthatatlanná vált, és azt 271-ben kiűrtették, helyükbe Ukrajnából a vizigótok nyugati szárnya vonult be. A Dacia kiűrését követő egy évszázad viszonylag nyugalomban telt el, ez idő alatt a korábbi népességi állapotok semmit sem változtak. Az Al-Duna és a Közép-Duna mellékére újabb erős lökés csak 370 körül, a hun előretörés nyomán érkezett.

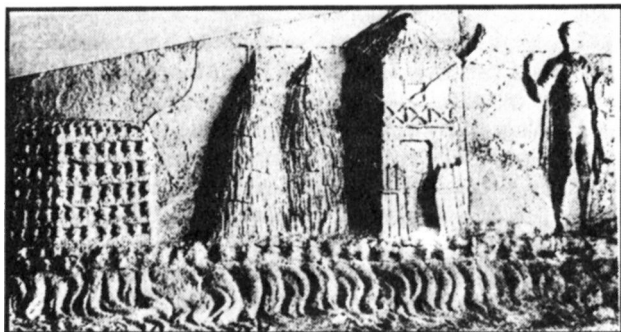
Ezeknek az eseményeknek a következtében jelentek meg most már nagy tömegekben a vízigótok a Tisza mellékén és Erdélyben és ezért volt kénytelen a sík területen élő szarmaták egy része bebocsátást kérni a rómaiaktól és átköltözködni a Duna jobb partjára, a Szerémségbe. A visszamaradt többi szarmata bevárta a hunokat. A hunok közelsége nem tetszhetett a vandáloknak sem, nem érezhették magukat biztonságban akkori szálláshelyükön, és ezért ők is bebocsátást kértek a római területre. Miután katonai szolgálatok fejében erre engedélyt kaptak, átkeltek a Dunán és egy időre Pannóniában telepedtek le.

A gepidák, habár minden rosszra fel voltak készülve (erre vallanak az általuk elrejtett kincsek), mégis úgy döntöttek, hogy nem vesznek részt ebben az egyre nagyobb méreteket öltő és bizonytalan kimenetelű tülekedésben. Elhatározták, hogy helyben várják meg az események alakulását. Később, a már vazallus osztrogótok nyomására be is hódoltak a hunoknak és szállásterületeiken maradtak uralmuk végéig. Attila halála és a birodalom felbomlása után költöztek csak le a Tisza alsó folyásának vidékére és a Szerémségbe; itt érte őket 567-ben az avarok támadása, amit már nem tudtak átvészelni. Ugyanúgy eltűntek a történelem porondjáról, mint ahogyan hosszabb-rövidebb idő után eltűnt a többi menekülő törzs is, amelyek némelyike nagyon távoli vidékekre sodródott, így például a gótok a mai Spanyolországba, a vandálok pedig Észak-Afrikába.

A kontinuitás kérdése

Visszatekintve mai időszámításunk első ötszáz évére, úgy tűnik, hogy ez a terület, amelyen ma élünk Európa átjáróháza volt. Jöttek-mentek a különböző népek, az erősebbek elűzték vagy elpusztították a gyengébbeket, kegyelem nem volt. Az általános felfordulásban nem volt idő, maradandóbb alkotásra.

A kép, bár valós, mégsem fedi teljesen az igazságot. Igaz, hogy a népvándorlás kezdetéig Európa két élesen elválasztható részre oszlott: a római fennhatóság alatti területekre és az úgynevezett barbarikumra. A kettő között a határt a Duna és a Rajna képezte. Ez a két folyó a római civilizáció politikai határát is jelentette, amelyeknek két partján kibékíthetetlen társadalmi gazdasági és kulturális különbségek léteztek. A rómaiak erődökkel, katonai táborokkal, őrtornyokkal erősített határvonallal igyekeztek megőrizni magukat és távol tartani a hívatlan betolakodókat. Ha a rómaiak bebocsátották a kéredzkes barbárokat, vagy ha azok bebocsátást nem kérve fegyverrel rontottak a provin-

Római óratorony a Duna partján. Mellette egy farakás, szalmakazlak és egy katona. Dombormű Traianus oszlopán Rómában

ciákra, ott kiépített, kőburkolatú úthálózatot, postaállomásokat, tanyákat, kisebb-nagyobb településeket sőt fejlett városokat találtak. Kitűnően megművelt szántóterületek és szőlőültetvények fogadták őket és nem utolsósorban a városokban élő kézművesek. A civilizáció a határon kívül eső területekre is kisugárzott, távolabb is jól kitaposott utak szeltek át a síkságokat, követték a folyóvölgyeket. Bár ezek az utak csak száraz idő esetén voltak járhatók, rajtuk békeidőben élénk volt a mozgás. Vállalkozó kedvű kereskedők – itálok, görögök, zsidók –, vándorló, „bennszülött” kézművesek (kovácsok, gölöncsérek, ékszerkészítők) népesítették be a nomadizáló, földművelő, vagy földművelő-állattenyésztő népek szegényes kinézésű településeit összekötő földutakat. A római civilizáció hatása az egykori provinciák területén a népvándorlás korában elszenvedett pusztítások és rombolások ellenére is még sokáig érezhető volt.

Másrésről igaz az is, hogy egyes területeken a gyakori véres események ellenére is állandóan maradt némi lakosság. Ha a népességi és nyelvi folytonosság nem lett volna, akkor ma a Tiszát valószínűleg nem Tiszának hívnák, a Marost Marosnak, a Temest Temesnek vagy Szerémséget (Sirmium) Szerémségnek. Egy sor római város neve nem maradt volna meg mind a mai napig olyan alakban, amelyből tisztán kicseng a valamikori név: Ptuj=Poetovio, Wien=Vindobona, Sisak=Siscia, Nis=Naissus stb.

A hódítók, bárkik voltak is, békében hagyták az ellenállást nem tanúsító gazdasági szempontból hasznos csoportokat: a földműveseket, kézműveseket

Római késes üzlete. Dombormű

és minden bizonnyal – a nőket. „Idegen nép szép aszonyát, lányát (Ide hozom velem jó fa ü lovait” – áll *A mongolok titkos történetében* (Képes Géza fordítása). Csak a törzsi- és más vezetőket valamint a fegyverrel ellenszegülőket ölték meg minden gondolkodás nélkül. A szabály alól is volt kivétel; ha nem lett volna némi remény a menekülésre, nem rejtették volna föld alá a híres népvándorlás kori kincseket. E kincsek létezése ugyanis nem lehetett titok, róluk legendák keringhettek (példa a nibelungok kincse). A rajtaütések nyomán biztosan alapos nyomozás folyt, azt is feltételezhetjük, hogy esetenként hátborzongató vallatások. Az ilyen események azután hosszú ideig szóbeszéd tárgyát képezték.

A földbe rejtett kincsek kora

Talán cinikusan hangzik, de a nagy megpróbáltatások ideje a régészetre nézve sok esetben hasznos. A népvándorlás kora a rettenetes vérontások és pusztítások kora volt, de egyben nagy kincsek földbe jutásának korszaka is.

Olyan kincseké, amelyeknek a tanulmányozása pótolhatatlan a tudomány számára.

Amikor a hun villámháború következtében az osztrigótok (keleti gótok) megadásra kényszerültek, a hunok kiméletlenségéről olyan hírek keltek szárnyra, amelyek még a harcedzett és viszontagságokhoz szokott törzseket, csoportokat is megfélemlítették. A bizonytalanság szállta meg Kelet-Európát, aminek hatására sorra rejtették el a családi és törzsi kincseket. Ékszerek, pénzek, kultikus jellegű aranytárgyak, fényűző étkészletek kerültek föld alá. A vízigótok rejtették el a pietrosai kincset és azokat a drágaságokat, amelyeket Krasznán (Krasna) és Tekerőpatakon (Valea Strimba) találtak meg.

A gepida királyság összeomlásával lehetett közvetlenül kapcsolatba hozni a Bihartótiban (Tauteni) kiásott ezüstedényeket, valamint a szilágyosmlyói kincset.

A szilágyosmlyói ékszerleleteket (Simleul Silvaniei) Kolozsvártól északnyugatra ugyanazon a helyen két alkalommal, 1797-ben illetve 1889-ben találták meg. Az első leletet a Magura lejtőjén két fiú találta kecskelegeltetés közben. Káprázatos darabokból állt: 14 nagy, mellre akasztható aranykorongból, amelyeknek a közepén római császárok portréi díszeltek, továbbá egy bullából, néhány apróbb leletből, egy gyönyörű aranyláncból és egy övcsatból. A lelet színaranyból voltak, összsúlyuk elérte a 2500 grammot, vagyis a 2,5 kilót! A lelet második még értékesebb része 1889-ben került elő.

Papp Iván földbérő az említett év tavaszán elhatározta, hogy azon a telken, ahol száz évvel korábban az emlékezetes „nagy kincs” előkerült, krumplit ültet. Ezért hát napszámosokat fogadott, hogy jól forgassák fel a földet. A felfogadott két ember nekifogott a munkának, és egy napon kiásott árkukban, mintegy 50–60 cm mélyen, ékszerleletre bukkantak. A tárgyak halomban heverték és a rájuk tapadó ragadós földtől bepiszkítva nem nyújtottak különösebb látványt. A munkások nem is fordítottak rájuk nagyobb figyelmet. A napszámosait ellenőrző Papp gazdának sem szűrt szemet a lelet, mert csak egy tárgyat tett el kabátja zsebébe azzal a szándékkal, hogy majd otthon a lámpa világánál megvizsgálja. A vizsgálatra azonban nem kerülhetett sor, mert a gazda zsebe lyukas volt és a tárgy útközben kicsúszott belőle és állítólag elveszett.

Az egyik munkás, Ion Oltean, azonban gondosan összeszedte a talált tárgyakat, tarisznyájába tette és hazavitte. Másnap, vasárnap délelőtt, az egésztest levitte a Kraszna partjára és a vízben egyenként megmosta őket. Csak amikor a nyirkos földön előtte feküdt a sok csillogó, gyönyörű almandinjaival csodásan hunyorgó aranytárgy, döbönt rá, hogy szomszédjával tulajdonképpen mit

is talált. A lelet 24 nagyobb darabból és egy töredékből állt, nem számítva azt az egy elveszített darabot.

Akkor már ott bámészkodott Ion körül az egész szomszédság. Hangosan kommentálták, csodálták a számukra zömével ismeretlen formájú és rendeltetésű ékszert és tárgyakat. A lelet híre nagyon gyorsan bejárta a környéket, a hatóság beavatkozott, úgyhogy már két nap múlva az egész „zsákmány” hiánytalanul a szilágysomlyói polgármester íróasztalára, a jutalom pedig a megtalálók zsebébe került. Később szakavatott régészek állapították meg, hogy az úgynevezett „má-

Néhány aranyfibula a szilágysomlyói leletből

sodik szilágysomlyói lelet” 18 darab művészien kidolgozott aranyfibulából (ruha-kapocsból), négy aranycsészből és egy szintén aranyból készített karperecből áll. Ma az első leletet Bécsben, a másodikat a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzik.

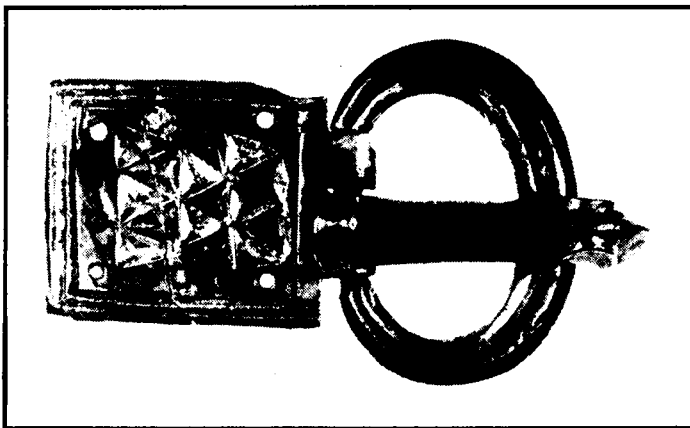
A kutatók véleménye megegyezik abban, hogy ez a fejedelmi ékszerkollekció egy család tulajdonát képezhette, és abban is egyetértenek, hogy elrejtésének ideje a vizigótoknak a hunoktól elszenvedett vereségét közvetlenül követő évekre esik, tehát 376-ra.

A másik, a szilágysomlyóival egyidős, szintén világhírű kincsleletet Piet-roasaban, Ploestitől nem messze találták. Ezt is akkor földelték el, amikor a hunok megverték és futásra kényszerítették a vízigótokat. A lelethez (1837-ben ástak ki) eredetileg 22 darab színaranyból készített tárgy tartozott, de csak a felét sikerült épségben megmenteni, a többit beolvasztották. A maradék 12 darab így is összesen 18,8 kilogrammot nyom. Bukarestben őrzik. Egykor a kincs, ellentétben a szilágysomlyóitól, nem volt magántulajdonban, hanem egy vízigőt törzsszentélyének ceremoniális felszereléséhez tartozott.

Az ismertettekhez hasonló leleteket csak nagyon ritkán lehet találni. A hunok elől menekülő vagy a hunok szolgálatában álló többi törzs (alánok és osztrogótok) régészeti hagyatéka, ha mennyiségben szerényebb is, de gyakrabban kerül felszínre. Az előkerült tárgyak között olyan példányok is találhatóak, amelyek nem sokkal maradnak el a nagy kincsek egyes kiváló darabjaitól. Ezek a leletek azonban nem egy helyen kerültek elő, hanem előkelő személyek sírjaiban találták (Regöly, Bakodpuszta).

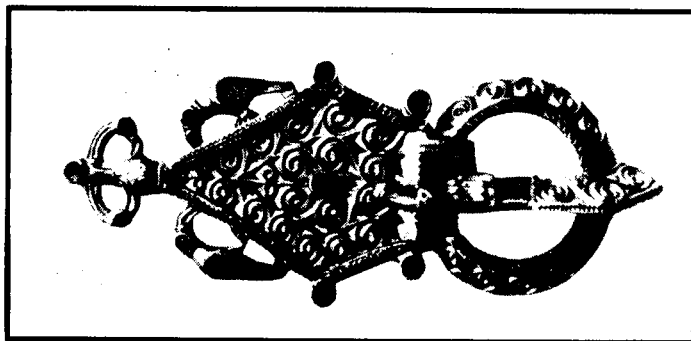
Vajdaság területéről és Baranyából is számon tartunk néhány fontos leletet, illetőleg lelőhelyet, amelyek vagy a hunokat megelőző vagy az azokat túlélő népekhez, illetve magukhoz a hunokhoz köthetők.

Szerbkeresztúron (Srpski Krstur), az ottani téglagyárban 1898-ban ástak ki gót sírokat; Monostorszezen (B. Monoštor) ugyanabban az évben tártak fel egy

Aranyozott ezüstcsata a monostorszezi germán temetőből

osztrogót-hun, egyes vélemények szerint pedig szkír temetőt számos értékes lelettel; Koluton 1949-ben véletlenül találtak egy gót női sírban két szép, nagy ezüsthüvelyt; Okéren pedig (Zmajevó) szintén egy gót (szkír?) sírban, 1906-ban leltek arany dísztárgyakat, fülbevalókat és egy gyönyörű, drágakövekkel ékesített ezüst ruhakapcsot. Újlak (Ilok), Pélmonostor (Beli Manastir), Vörösmart (Zmajevac), Neštín, Novi Banovci, Dombó (Rakovac), Sremska Mitrovica és Herkóca (Hrtkovci) mind egy-egy lelőhellyel, többnyire egy vagy két sírral jelzik a hun korszak népeinek ittlétét. Bácsordason (Karavukovo) 1905 táján találtak egy sírt, a sírban egy szintén gyönyörű ezüsthüvelyt, továbbá egy ezüsből készült: „toalettfelszerelést”, fülbevalókat, gyöngyöket és egy sír korát meghatározó bizánci aranyérmét. Habár több kutató azt tartja, hogy a fenti sír osztrogót volt, sokkal valószínűbb, hogy abban előkelő szkír nőszemély nyugodott.

A bácsordasi sír aranyozott ezüstcsatja